

Глава 1

Двустранни спогодби и край на Версайската система

Кабинетът продължава задълбочаването на отношенията с Москва и веднага след началото на новата 1940 г. подписва договор за търговия и корабоплаване, както и споразумение за регулиране на плащанията и товарооборота. (1)

Българската работническа партия (комунисти) използва различни легални форми за засилване на съветската пропаганда. Британският пълномощен министър Джордж Рендел предупреждава правителството в София, че е започнало да отваря вратите на комунизма. (2) Предупрежденията на Рендел своевременно се докладват в Москва. Новоназначеният посланик Анатолий Лаврентиев информира Молотов как англичани, французи и италианци се стремят да попречат на доброто развитие на съветско-българските отношения. (3)

В създалата се сложна международна обстановка цар Борис решава да вземе националната политика в свои ръце. Провежда парламентарни избори и сменя неподходящия за новите условия премиер Кьосеиванов с професора по археология Богдан Филев. Едва ли някога ще разберем какви са били всички основания за тази смяна и до каква степен Кьосеиванов е загубил доверието на монарха, но едва неотдавна стана известно, че бившият премиер впоследствие е станал агент на ДС. (4)

На 3 март 1940 г. българите отново си спомнят с признателност, че преди 62 години българската държава е възродена благодарение на героизма на руската войска, решимостта на цар Александър II и ентузиазма сред руската общественост. Честването е отличен повод на 23 март да се открие постоянна въздушна линия Москва–София, а скоро след това и съветско консулство във Варна.

През септември 1940 г. България и Румъния сключват Крайовската спогодба, в резултат на която страната ни си връща Южна Добруджа. Капитулацията на Франция пред германските войски слага окончателен край на Версайската система, постановила ненарушимост на установените граници в Европа. Румъния

е лишена от френска подкрепа и под натиска на Германия и Съветския съюз е принудена последователно да отстъпва територии – на СССР, на Унгария, а вече и на България. След трудни преговори и силен германски натиск, довел на 6 септември до абдикацията на румънския крал Карол II, на 7 септември новото правителство в Букурещ подписва спогодбата. Целият български народ ликува, конните полкове са обсипани с цветя, поети пишат стихове за обединението. Това е единствената територия, възвръната с помощта на Германия по мирен път към царството след Първата световна война и наложения ни Ньойски диктат. (5) Съветският съюз не се противопоставя на спогодбата, дори оказва известна подкрепа. През юни той вече е откъснал Бесарабия и Северна Буковина от Румъния, а окупираните Литва, Латвия и Естония са провъзгласени за съветски републики. Пълномощните министри на Англия и САЩ потвърждават от името на своите правителства признаването на българските права над Южна Добруджа. Джордж Рендел изказва горчиво съжаление, че България е получила Южна Добруджа от Германия вместо от Великобритания. За този дипломатически неуспех той упреква следваната от Форин офис принципна политика на ненамеса, както и неотстъпчивостта на Франция. (6) След поредица политически совазки из Европа отново си проличава кой е силният човек на Балканите – цар Борис III. Неговите изявени дипломатически способности имат своята предистория. Още през 1938 г. Хитлер е готов да започне военна агресия срещу Чехословакия, за да присъедини отново към Германия отнетата след Първата световна война Судетска област. Българският монарх в рамките на броени дни последователно посещава италианския крал Виктор-Емануил, английския крал Джордж VI и министър-председателя Невил Чембърлейн, френския премиер Едуард Даладие и накрая се среща с Хитлер и Гьоринг. (7) Още докато Борис III е в Лондон, на 13 септември Чембърлейн изпраща телеграма на Хитлер, изразявайки готовност за постигане на споразумение „за спасението на мира“. На 30 септември в Мюнхен се подписва споразумение между държавните ръководители на Великобритания, Франция, Германия и Италия, с което Судетската област е отстъпена на Райха. (8) Посредническата роля на българския цар е безспорна, но неговите действия не се ръководят от топли чувства към немския фюрер, а от желанието да се запази мирът като същевременно се извърши пробив във Версайската система от договори. Мирните договори, сключени в парижките предградия след отминалата война, прек-

рояват европейските граници в полза на страните победителки и налагат на победените държави военни ограничения и плащане на репарации. Направеният „судетски“ пробив на Версайската система създава прецедент и царят вярва, че с помощта на Великите сили ще може да отстоява българските национални интереси и да постигне връщането на отнетите земи по мирен път. Първи се възползват от прецедента Полша и Унгария, отнемайки през следващите два месеца от Чехословакия територии, които смятат за свои. (9) Мюнхенското споразумение не изпълнява функциите на успокоително хапче за Хитлер, каквито са очакванията. Напротив, отключва неговата мания за световно господство, насочвайки събитията в друга посока. Но уважението, което Борис III си спечелва сред европейските политически кръгове като изкусен дипломат, остава ненакърнено.